

Eksperta novērtējums par kopienu darbu Latvijā un tās attīstības perspektīvām nākotnē.

Ziņojuma autors ir Āris Ādlers.

Atsauce

Ziņojuma autors ir piedalījies Apmācību programmas izstrādē kopš 2012. gada, kas sakrīt ar laiku, kad ideja par kopienu līderu apmācību no idejas bija kļuvusi par Urbānā Institūta publiski, ar sadarbības partneriem apspriežamu ideju un iniciatīvu tās iedzīvināšanai Latvijā, kā arī laikā, kad, jau projekta ietvaros, tika izvērtētas kopienas dalībai Apmācību projektā. Projekta ietvaros, novērtējuma autors piedalījās arī divu apmācības sesiju izstrādē un īstenošanā.

Projekta kopienas un to aktivitāte apmācību procesā

Jau pilotprojektu atlases procesā varēja identificēt to, ka Latvijā, izpratne par to, kas ir kopiena, kopienas līderis un kopienas attīstības plāns ir ļoti nepilnīgas. Lielā daļā pieteikumu, kopienu ideja tika asociēta ar analogu NVO darbībai, kur interešu grupa, balstoties uz biedrošanās brīvības iespējām, kas noteiktas Latvijas Satversmē, nāk kopā un īsteno interesējošas aktivitātes. Sākotnējā projekta idejas ietvaros, es sagaidīju to, ka Apmācībās piedalīsies teritoriālas kopienas, kuras ir pašorganizējošas (ir izveidojušies kādi pašorganizēšanās mehānismi), kas vēlas uzlabot savas zināšanas par savas vietas un tajā dzīvojošo iedzīvotāju attīstības plāna izstrādi. Rezultātā, balstoties uz iesniegtajiem pieteikumiem, projektā kā pilotteritorijas/pilottkopienas iesaistītie cilvēki projekta laikā definēja to, kas ir tās pārstāvētā kopiena un kāds ir/varētu būt projekta ieguldījums kopienas sociālo procesu vairošanai. Daudzās kopienās vāji iezīmējās pat lielāka vai mazāka interesentu grupa, kas kopā ar projekta apmācību programmas dalībniekiem varētu būt kopienu attīstības plāna īstenotāji- tāda bija jāveido projekta apmācību laikā!

Projektā iesaistījās aktīvi savas vietas iedzīvotāji, kurus varētu raksturot:

- Entuziasti, kuri vēlas, iedzīvināt ilgtspējīgas saimniekošanas principus savās dzīves vietās (Aktīvistu no Latgales)
- Entuziasti, kuri vēlas saglabāt vietu no industriālas apbūves (Lucavsālas aktīvistu)
- Pašvaldību darbinieki, kuri dara kopienu attīstības darbu (Viļķene)
- Ap muzeja darbību saistīti cilvēki (Āraišu aktīvistu)
- Aktīvi jaunieši, kuri vēlas “kaut ko” darīt (Vadakste)
- Pašvaldību darbinieki, kas vēlējas iesaistīt vairāk iedzīvotāju pašvaldības darbā (Brocēnu dalībnieki)

Kopieni pārstāvji bija ar milzīgām atšķirībām gan zināšanu, gan pieredzes gan gaidu ziņā. Neskatoties uz milzu atšķirībām, katrs apmācību dalībnieks un visi dalībnieki kopā veica neapveramu progresu gada laikā, kopš dalības sākuma projektā sākuma.

Es neko tik iespaidīgu neesmu vēl redzējis, jo progress bija vērojams un novērtējams gan zināšanās, gan spējās, gan attieksmēs. Man nav apliecinājumu par katra dalībnieka rīcību starp apmācību sesijām, tomēr spēja domāt un izprast attīstības būtību, kopienas veidošanu un savu lomu tajā bija pārsteidzoša.

Projekta laikā visi dalībnieki piedzīvoja vairākus entuziasma ciklus kontekstā ar uzdotajiem uzdevumiem: Sākot ar entuziasmu sākumā, neizpratni pirmajā apmācību fāzē, apņemšanos apmācību vidus daļā, pilnīgu spēku un ticības zudumu saviem spēkiem, līdz vēlmei darboties un veikt projektā uzticētos uzdevumus un konkrētus darbus kopā, projekta beigās.

Apmācību programma un tās novērtējums

Apmācību programma pēc būtības sastāvēja un tika īstenota atbilstoši sākotnēji, dažādu kopienu attīstībā iesaistīto pušu sākotnēji plānotajam grafikam un formai. Liela daļa apmācību tika īstenota, par pamatu ņemot sākotnējās ieceres un pielāgojot apmācību saturu un pasniegšanas veidu situācijai, kad projekta dalībnieki un to pārstāvētās kopienas ir ļoti dažādas- sākot no ideju kopienām un beidzot ar teritoriālām kopienām.

Tā kā apmācībās pēc būtības nepiedalījās kopienu virzīti pārstāvji, bet aktīvisti, kas vai nu darīja kopienu līdera darbu vai gribēja to darīt, apmācībās milzu daudz laika tika veltīts tieši cilvēku kopienu veidošanas procesam un tam, kā veidot un virzīt kopienas darbu. Paralēli zināšanu iegūšanai par šiem jautājumiem, tas arī bija jādara. Apmācības, kas bija saistītas ar praktisku zināšanu uzlabošanu par kopienu attīstības plānu, metodēm attīstības veicināšanai bija sekundāra nozīmē un praktiskā rezultātā, sniegtās zināšanas netika atspoguļotas. Runa ir par praktisku vietas attīstības plāna izstrādi un to kā šādi plāni veidojas kā arī zināšanas par vietas ekonomikas plānošanu.

Tas skaidrojams ar faktu, ka, ja nav izveidojies kopienas kodols un kopienas aktīvo iedzīvotāju grupa, kas seko līdzī pārraižu procesam savā dzīves vietā, tad kvalitatīvu kopienas vai ciema attīstības plānu nav iespējams izstrādāt. Tas pats attiecas uz kopienas ekonomikas plānu, kas nav iespējama vietās, kur kopiena tikai veidojas (Šādās vietās kopienas attīstības iniciatīvas vairāk balstās uz sociālām aktivitātēm)

Kā apliecinājums, ka iepriekš minētās zināšanas netika pietiekami izmantotas kalpo kopienu izstrādātie attīstības plāni, kur daži no tiem atbilst pagasta attīstības plānam ar tam raksturīgām

rīcībām, bet citi ir kā atsevišķu aktivitāšu uzskaitījums ar vāju kopsakarību un stratēģiskās perspektīvas redzējumu.

Augstākminēto var uzskatīt gan kā trūkumu gan kā secinājumu, izstrādājot līdzīgas apmācību programmas, kur paralēli ir jānotiek arī praktiskam/reāli izdarāmam darbam. Ja kopienai vai tās aktīvistiem nav nodrošinātā ārējā attiecīga atbalsta vide vietas vai lokālās ekonomikas attīstības plānošanas procesu veikšanai, sagaidīt zināšanu atspoguļojumu darba rezultātā ir utopiski. Reāli, kopienām apmācību laikā nebija pieejami rīki un resursi adekvāta plānošanas procesa īstenošanai savās vietās.

Pie apmācību projekta dalībnieku dažādajiem profiliem (Sagatavotības un zināšanu ziņā) var teikt, ka apmācības ir devušas lielu ieguldījumu, lai potenciālajiem kopienu līderiem veicinātu šādas uzņēmību raksturojošas cilvēku iezīmes kā (1) Spējas (2) Mācīšanās (3) Iemaņas un (4) Attieksmes (5) izzināšanas spējas

Apmācību dalībniekiem ar projektu palīdzību nedaudz ir mainījušās arī (6) Personības iezīmes un spēja identificēt savas (7) Vajadzības (8) Emocijas

Pēc holistiskā strukturāli- funkcionālā uzņēmības modeļa teorijas, Jaunas vērtības radīšanai, kas apmācību programmas gadījumā ir Kvalitatīvs un dzīvotspējīgs Kopienas attīstības plāns, vēl vajag ne tikai 8 iezīmes, kuras tika attīstības kopienu līderu apmācības gaitā, bet arī (9) ārējā vide. Ar ārējo vidi šajā gadījumā būtu saprotama apmācību dalībnieku kopiena, kurā tie darbojas kā arī valsts, kura piedāvā vai nepiedāvā instrumentus kopienu attīstībai.

Kvalitatīva attīstības plāna sastāvdaļa ir arī spēja to īstenot- tāpēc apmācību rezultāti un kopienu attīstības plānu kvalitāte vērtējama pēc to, kas notiek pēc projekta. Vienā kopienā sasniegums ir kopienas attīstības plānā ierakstīt rīcību- iestādīt koku un to izdarīt, bet citā- atgriezt uz savu ciemu emigrējošos tautiešus.

Vērtējums par kopienu darbu Latvijā un tā attīstības perspektīvas Latvijā

Līdzšinējā kopienu attīstība (ar to saprotam arī lauku NVO attīstību) ir bijusi saistīta ar dažādiem finanšu instrumentiem kopienu iniciatīvu atbalstam. Kā viens no būtiskākajiem atbalstiem kopienu iniciatīvu atbalstam ir bijis un turpina būt tā saucamais LEADER pieejas finansējums. Tā iemesla dēļ, ka šāda tipa projektu (LEADER projektos lielākoties netiek apmaksāts cilvēku darbs) vadība nav apmaksāta (nav atalgojuma), to īstenošana balstās citu institūciju apmaksāta darba rēķina. Lielākoties, laukos sabiedriskā labuma projektus īsteno pašvaldībās tieši vai netieši algoti darbinieki. Tas rada pētniecības vērtu jautājumu par pilsoniski aktīva lauku iedzīvotāja profilu.

Latvijā novērojama situācija, ka biedrību un nodibinājumu skaits aug neproporcionāli kopīgām pilsoniskās aktivitātes pieaugumam. Situāciju lielā mērā radījis fakts, ka projektiem, ko īsteno biedrības, ir lielāks finansiāls atbalsts salīdzinājumā ar pašvaldību un uzņēmēju īstenotajiem projektiem. Tas radījis situāciju, ka tiek dibinātas organizācijas, kur nav pilsoniskas sabiedrības iniciatīvas pamata. Sekas formāli dibinātu biedrību īpatsvara pieaugumam, kuras paredzētas finanšu piesaistei pašvaldību funkciju vai pat komercdarbības attīstībai, vairākās teritorijās un atsevišķās iedzīvotāju grupās rada apdraudējumu izpratnei par biedrošanos, pilsonisko aktivitāti un iedzīvotāju iniciatīvu būtisko lomu vietējās attīstības kontekstā.

Pateicoties dažādām atbalsta programmām atjaunotajā Latvijā radījis situāciju, ka lauku ciematos ir veidojošās nevis kopienas attīstības organizācijas un kustības, bet šauri nozariskas organizācijas, kuras apvieno šauras mērķa grupas. Ir vietas, kur identificējams tā saucamais “Džentlmeņa komplekts” – biedrība pensionāriem, medniekiem, sievietēm un jauniešiem. Ja ārējais finansējums kādā no jomām, pārtrūkst, biedrības bieži vien nīkuļo vai faktiski pārtrauc savu darbību.

Ilgstošā biedrību likvidācijas procedūra un salīdzinoši vienkāršā biedrību darbības juridiskā uzturēšana bet aktivitāšu īstenošanas, veicina faktiski nedarbojošos organizāciju pastāvēšanu, kas neļauj konstatēt objektīvu NVO skaitu un organizatorisko pilsonisko aktivitāti kopumā.

Esoša situācija, kad lauku attīstībā vēl arvien prevalē no augšas virzītas iniciatīvas ar nozares politikas plānošanas dokumentiem, vietējās iniciatīvas tiek pieskaņotas nacionālajām interesēm, kas “iesaiņotas” vietējo vajadzību kontekstā. Līdz ar to, rodas situācija, ka attieksme pret projektu izstrādi un tajos minētajiem pamatojumiem nonivelējas līdz vajadzību un risinājumu pielāgošanas vispārpieņemtām un universālām nacionālām vai pat starptautiskām prasībām. Tas bieži vien noved līdz naudas dominancei pār īstenu vietēju vajadzību.

Izteikti nozariska plānošana, kura mainās pret integrētu plānošanu, notiek tikai pēdējos gados. Tas būtiski apgrūtina integrētu pieeju vietējai attīstībai, kur identificējamās situācijas, kur integrētu risinājumu finansējumam tiek “uzspiestas” nozarēm tipiskas prasības vai arī tiek pieprasīta pārlietu liela aktivitāšu nodalītība.

Pēdējo gadu pilsoniskās sabiedrības attīstība ir veicinājusi iedzīvotāju zināšanas par vietas un kopienas attīstību. Ir jūtams, ka būtiski palielinājies arī atbildības līmenis lauku kopienās dzīvojošajiem par savu vietu un tās attīstību. Aizvien biežāk parādās iniciatīvas, kas runā ne tikai par personīga labuma gūšanu, bet par kopienas labumu. Ir arī iniciatīvas, kur vietējās kopienas spēj apvienot resursus un mērķtiecīgi virzīties uz kopienas dzīves līmeņa un vispārīgas apmierinātības celšanu, tomēr lielākā daļa cilvēku, īpaši laukos, spiesti domāt par izdzīvošanu, nevis labāku dzīvošanu. Šis fakts ir nozīmīgs šķērslis radošuma un jaunu risinājumu meklēšanā.

Kopienām trūkst elastīgas un mūsdienīgas attīstības perspektīvas. Būtiska novērojama tendence ir arī vietējās sabiedrības noslāņošanās, kas izpaužas gan materiālajā, gan pilsoniskajā līdzdalības dimensijā.

Kopienų vidū turpina dominēt “mātišķās” attīstības princips, kas paredz palīdzību un rūpes par līdzcilvēkiem, tomēr vāji attīsta vispārēju sabiedrības iesaisti un līdzdalību.

Būtisku lomu kopienu attīstībā šobrīd sniedz arī vietējie koordinējošie atbalsta mehānismi, piemēram, vietējās rīcības grupas, kopienu fondī, kuru kapacitātes pēdējos gados aug.

Mērķorientēta lejupejoša atbalsta sniegšana lauku kopienu attīstībai ir atkarīga no stratēģiska lēmuma par atbalsta konceptuālā mērķa orientācijas pieņemšanu. Viens no scenārijiem ir koncepts, kur kopienu attīstība ir balstīta uz **atbalstu sistēmai (1. variants)**, bet otra ir orientēta un **vērtību atbalstu (2. Variants)**. Lēmums balstāms uz pamatojumu vai valsts motivāciju atbalstīt kopienu attīstību laukos.

Ja kopienu attīstība balstīta uz reģionālās attīstības sistēmas atbalstu (1. variants), kur tās pamatojums meklējams kopienu līdzdalībā pašvaldību plānošanas procesā un kopienas ieguldījumā apdzīvotu vietu sociālās un ekonomiskajās jomās, tad ir jāveido nacionāla mēroga atbalsta programma kopienām, kuras mērķis ir veicināt lauku kopienu attīstības plānu izstrādi, kas kalpotu par sabiedrības līdzdalības metodi plašāku vietēju, reģionālu un nacionālu attīstības plānu izstrādei un īstenošanai.

Tā kā līdzšinējā vietējā attīstība daudzviet vēl joprojām balstīta uz padomju laika sadarbības un plānošanas kultūru, risks ir izveidot sistēmu, kas būtu ērti izmantojams pārvaldes institūcijām, jo formāli atbildētu uz teritoriju attīstības un sabiedrības līdzdalības jautājumiem, tomēr dzīvē bieži vien būtu formāli īstenots un neelastīgs. Kopienas un tās attīstības procesi pie šāda atbalsta veidošanas kalpotu valsts pārvaldes sistēmai.

Pozitīvie aspekti sistēmiskai kopienu attīstībai nacionālā mērā minami tādi aspekti kā nacionāla mēroga rūpes par mazām apdzīvotām vietām laukos, spēja identificēt kopienu vajadzības un prioritātes, kā arī kopienu līderu un kopienas plānošanas kapacitāšu palielināšana. Sistēmiskas pieejas kopienu attīstībai gadījumā, tās atbalstam tiktu radīts pozitīvus priekšnosacījumus arī pašvaldību funkciju deleģēšanai pilsoniskās sabiedrības organizācijām.

Vērtību balstītā kopienu attīstībā (2. variants), darbību fokuss nebūtu vērsts uz sistēmiskiem ieguvumiem reģionālai attīstībai, bet gan uz Latvijas lauku apdzīvotu vietu “dzīvīguma” un cilvēkdrošības spējinašanu. Šādā gadījumā uzmanība vēršama uz kopienu motivācijas kopdarboties un līderisma attīstību kopienās. To veikt iespējams ar intensīvu analītisku un informējošu darbu nacionālā līmenī, kas palīdzētu veidot pietiekami lielu “kritisko masu” tādu lauku kopienu, kuras sevi

redz un vēlas strādāt pie savas kopienas pārveidošanu par pašģenerējošu. Politikas veidotājiem kā redzams ieguvums būtu būtiskāks ilgtspējības līmeņa kāpums lauku telpā, kas stimulētu arī pozitīvas informatīvās telpas veidošanos.

Uz vērtībām balstīta kopienu attīstība paredz radīt gan informatīvo, gan metodisko atbalstu nacionālā līmenī, gan dažādus nacionālus atbalstus instrumentus kopienu iniciatīvu atbalstam un arī finansēšanai. Būtiski, lai šie instrumenti būtu elastīgi un piemērojami dažādām kopienām un to attīstības līmenim. Atbalsta sistēmai ir jābūt vērstai uz kopienu iniciatīvu pastāvīgu attīstību, tomēr ir jāreķinās, ka šāds atbalsts ir grūti koordinējams no valsts pārvaldes puses kā arī ir grūtības identificēt redzamus kvantitatīvus rezultātus.

Gan vienā, gan otrā pieejā kopienu atbalstam, lai izvairītos no formālisma, ir jāveido neatkarīga/nevaldības, bet valsts finansēta uz lauku kopienu attīstības un līdzdalības ekspertiem bāzēta institūcija vai aģentūra, kas spēj veicināt kopienu kapacitāti, tai skaitā valstisku mērķu sasniegšanai.